

Статті: Усна історія філософії: окреслення меж

---

*Ольга
Сімороз*

УДК 101

НЕОБХІДНІСТЬ РЕФЛЕКСІЇ В УСНІЙ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

Мабуть, усім, хто має справу з усною історією філософії (надалі — УІФ), неважко помітити, що це поняття означає радше проект, ніж усталену галузь досліджень. Не існує поки що жодної фундаментальної монографії з УІФ, навіть саме це словосполучення дуже рідко зустрічаємо у філософському дискурсі. Можна стверджувати, що це свідчить про початкову стадію формування наукової дисципліни, оскільки є дуже цікаві й масштабні практичні спроби, але немає осмислення, усталеного опису методів і теоретичного узагальнення. У цій статті я не маю наміру розв'язати всі проблеми цього становлення, радше прагнути обмежитися самою тільки проблемою місця рефлексії в УІФ. Але для досягнення цієї мети мені доведеться побіжно висловлювати деякі загальнотеоретичні тези, як вони для мене постають сьогодні, на підставі мого короткого досвіду участі в роботі Студентського товариства усної історії філософії.

На початку цього викладу доречно відзначити, що зачинателем УІФ в Україні є, безперечно, пані Тетяна Чайка з її новаторськими циклами інтерв'ю із Сергієм Кримським і Віленом Горським (поки залишаються неопублікованими її бесіди з Петром Йо-лоном). Саме зі сторінок «Філософської думки» термін «усна історія філософії» (а також «усні історії філософії», який, на мій погляд, несе на собі родову відзнаку походження УІФ з підходів усної історії (далі — УІ)) із назви рубрики фахового журналу увійшов до українського філософського дискурсу.

© О. СІМОРОЗ,
2019

Програмним я вважаю невеликий текст 2009 року, де Т. Чайка презентує нову тоді рубрику «Філософської думки»: «Доторк. Презентація проекту “Усні історії філософів”» [Чайка, 2009]. Адже саме в цьому тексті Т. Чайка описує свій шлях від УІ, — якою вона займалася в 1996–2001 роках, опанувавши навички інтерв'ювання й захопившись описом, в якому не губиться індивідуум на тлі доби, можливістю бачити «не стільки “людину в історії”, скільки “історію в людині”» [Чайка, 2009: с. 142], — до УІФ. Тоді ж було заявлено дослідницьку програму, яку можна вважати прямим продовженням УІ на матеріалі історії філософів і філософських інституцій: «... у мене народилася ідея доповнити, мірою моїх невеличких сил і здібностей, документальну історію Інституту, а зрештою, можливо, й історію української філософії пізньорадянського періоду, записом вражень і спогадів тих, хто, власне, її звершував. Тобто — використовуючи характерну Гегелеву мовну конструкцію — історією, яка розповідає сама себе» [Чайка, 2009: с. 143]. У тексті йдеться і про інтерв'ю як головний метод «збирання такої історії», а також про вимоги, що відрізняють інтерв'ю в рамках УІ від журналістського або соціологічного типів інтерв'ю. Зустрічаємо в цьому тексті також і посилання на зарубіжні приклади публікації інтерв'ю з філософами, зокрема на відомому книгу Джованні Боррадори «Американський філософ. Бесіди зі Квайном, Дейвідсоном, Патнемом, Нозіком, Данто, Рорті, Кейвелом, Макінтайром, Куном» (1994), що свого часу мала значний розголос.

З її пізніших зауваг відомо, що в жовтні 2006 року було записано інтерв'ю з Віленом Горським [Чайка, 2012: с. 98], а від осені 2006 до січня 2009 йшла робота над інтерв'ю із Сергієм Кримським [Чайка, 2011: с. 129]. З № 1 від 2011 року почалася публікація матеріалів бесід із Сергієм Кримським (№ 1 — 6) і Віленом Горським (2012, № 2 — 4; 2014, № 4). Важливо зазначити, що 2011 року рубрика отримала дещо змінену назву: «Доторк: “Усні історії філософії”». На мою думку, ця зміна свідчить про певний шлях роздумів, який вів від «індивідуальних» історій до масштабнішого задуму, до створення спеціальної наукової дисципліни й до пошуку її місця в межах історії філософії.

Сьогодні, як мені здається, найбільшим досягненням УІФ в Україні слід вважати велику книгу бесід із Сергієм Кримським [Крымский, Чайка, 2012]. Показовим є також і те, що крім Т. Чайки у зазначеній рубриці друкували свої дописи лише два автори — йдеться про публікацію останнього інтерв'ю з Авеніром Уйюмовим (2011, № 4) із витягів з серії бесід з Олександром П'ятигорським (2012, № 5). Таке зниження «темпу» для дисципліни, яка лише починає окреслюватися, складно назвати бажаним. Адже завдяки ентузіазму Т. Чайки й деяких інших фахівців у нас започатковано дуже цікаву галузь досліджень, до того ж достатньо нову. Досить ввести в браузері пошук за ключовими словами *oral history of philosophy*, щоб пересвідчитися: ми не отримуємо жодного прямого результату! Ми дістанемо або публікації з УІ, або, в найліпшому разі, з філософських аспектів УІ. Проте УІФ, на мій погляд, має власне призначення, власне поле дослідження. І мені важко при-

пустити, що є якийсь інший шлях її розвитку, ніж вбудовування в загальне поле історико-філософського дослідження.

Програмна стаття Т. Чайки закінчується натхненним закликком: «Приєднуйтеся!» [Чайка, 2009: с. 145]. Він, щоправда, стосувався носіїв власного досвіду «минулого нашої філософської спільноти», але, хоч як це дивно, на нього відгукнулися ті, хто такого досвіду не має: члени Студентського товариства усної історії філософії, що виникло при кафедрі історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка 2016 року. Мій невеликий досвід участі в проєктах цього товариства (з підготовки й проведення інтерв'ю, розшифровки записів, підготовки текстів до публікації в журналі «*Sententiae*») переконав мене в перспективності й захопливості таких проєктів, але також і нав'язав деякі міркування щодо теперішнього стану справ (наскільки, звісно, я можу про це судити як студентка третього курсу).

Якщо висловлюватися просто, я бачу таку перспективу: УІФ тоді досягне статусу повноцінної галузі *досліджень* (а не просто результату застосування методів УІ до філософського матеріалу), коли саме лише інтерв'ю не буде метою дослідника, а стане органічним складником дослідження якоїсь масштабнішої теми, що передбачатиме, відповідно, масштабні узагальнення. Бо інтерв'ю з філософами, спогади тощо — це поки все ж більше нагадує УІ.

На мій погляд, з тих «жанрів» історії філософії, які виокремив Ричард Рорті, для УІФ найближчим¹ є жанр «*Geistesgeschichte*», «історія духу» [Rorty, 1984: р. 61]. Історія філософії, усна вона чи ні, не може бути простим зібранням фактів, підігнаних під непорушний канон, або тим, що Рорті називає «доксографією» [Rorty, 1984: р. 62]. Історія філософії завжди має містити не лише відкриття щодо історичного контексту, а й власне філософські висновки, філософські узагальнення, нехай вони й стосуються специфічних проблем, дещо відмінних від самої по собі метафізики, етики тощо. Того, що Рорті називав, застосовно до історії філософії, «змінюю канону». Отже, якщо УІФ має шанс перетворитися на поважну дисципліну, то лише тоді, коли «додасть» філософських висновків. На цьому тлі я вважаю ключовою проблемою проблему рефлексії², адже рефлексія — протилежність простого опису.

¹ Я не хочу цим сказати, що УІФ — це синонім *Geistesgeschichte*, Ідеться про те, що модель *Geistesgeschichte*, на мій погляд, дає найбільші можливості для розвитку УІФ у межах більш масштабних теоретичних проєктів.

² У своєму розумінні поняття «рефлексія» я спираюся на потужну традицію його тлумачення. Рефлексія є засадовим принципом філософії, який репрезентує особистий досвід людини-оповідача [Hodgson, 1878: Vol.2, р. 235]. Вона полягає в самопізнанні людини, її самоусвідомленні через співвіднесення елементів мислення й дійсності [Булатов, 2002: с.547], тобто це процес, в якому свідомість сама себе бачить у минулому (від лат. *reflexio* — обертання назад). Тут важливо розуміти, що існує різниця між життям і досвідом, простим фактом життя і абстрактною опосередкованістю рефлексії.

Виникнення УІФ, як уже зазначалося, безпосередньо пов'язане з усною історією (УІ), методологічна база якої значно більше опрацьована. 1982 року на щорічній зустрічі членів Асоціації усної історії Джеймс Бенет навів низку можливих варіацій терміна «усна історія», зокрема *історія життя, усна біографія, самозвіт, особиста розповідь* [Bennett, 1983: р. 14.]. Але постає питання: чи достатньо такої наративності, якщо йдеться про філософію, а саме УІФ? Я не вважаю, що методи УІ можуть бути прямо застосовані в УІФ. Тому, перш ніж перейти до аналізу рефлексії в УІФ, слід з'ясувати, чим є усна історія філософії для історико-філософського дослідження як такого.

У цій статті я планую з'ясувати можливість та умови становлення УІФ як наукової дисципліни *лише в аспекті рефлексії*. Спочатку буде визначено місце УІФ у структурі історико-філософських дисциплін і те, як у ній поєднано емпіричний та теоретичний рівні. По тому я проаналізую можливість рефлексії як на емпіричному, так і на теоретичному рівні УІФ. Ілюстрацією отриманих результатів стане розгляд одного інтерв'ю з Барбарою Касен. Насамкінець я відповім на питання про те, яким цілям можуть слугувати матеріали УІФ і чи може УІФ бути самостійною частиною історико-філософського дослідження.

У своєму дослідженні я головним чином спиралася на ідеї Лін Абрамс [Abrams, 2010], теоретика усної історії, з приводу оповіді та її структури, ролі оповідача й специфіки такого комунікативного процесу, як інтерв'ю, що є способом існування УІФ. Базові принципи історико-філософського знання я запозичила у Вільяма Тернера [Turner, 2016]. До Шадворта Годжсона [Hodgson, 1878] я зверталася у зв'язку з проблемою рефлексії у філософському та історико-філософському знанні. Попри поважний вік останніх двох творів (публікація Тернерової книги 2016 року була репринтом видання 1903 року), їх і нині цитують фахівці. Також я послуговувалася матеріалами обговорень у межах нашого студентського Товариства таких тем, як ідеї Ричарда Рорті щодо жанрів історії філософії, оцінки постаті й філософії Мартіна Гайдегера, висловлені свого часу Барбарою Касен, проблема враховування когнітивних упереджень при підготовці та проведенні інтерв'ю тощо.

Усна історія філософії у структурі історико-філософських дисциплін

Я вважаю, що УІФ — це службова історико-філософська дисципліна. Хоча ця дисципліна поки не існує як дисципліна (це радше

Рефлексія протилежна до того, що феноменологи називають «потокот переживань» або «передрозумінням». Життя є простим фактом існування для істот, позбавлених самосвідомості, тобто рефлексійності [Депра, 2013: с.28]. Якщо ж говорити про рефлексію саме в межах УІФ, то вона є надважливою запорукою існування цієї дисципліни як філософської, оскільки дає змогу перейти від описовості УІ через аналіз і усвідомлення подій до подальшого їх включення в певну історико-філософську традицію.

проект, який можна реалізувати або не реалізувати), але якщо вона матиме успіх, то лише в межах історії філософії. Тільки як постачальник первинної інформації для історико-філософських узагальнень вона може перестати бути просто застосуванням УІ до царини індивідуальних історій філософів чи філософських спільнот. Я приєднуюся до тієї тези, що завданням історика філософії є встановлення історичного зв'язку між життям, доктринами філософів, філософськими системами і школами, що включає критичне вивчення джерел, виявлення генетичного зв'язку між системами, школами тощо, а ще — оцінювання їхнього внеску в історико-філософську традицію [Turner, 2016: p. 3].

Коли йдеться про вивчення джерел, варто з'ясувати, які саме джерела історико-філософського дослідження існують. Згідно з Тернером, можуть бути:

— головні джерела — це твори філософів (першоджерела мовою оригіналу за канонічним виданням або за рукописом);

— додаткові джерела — це *розповіді* або свідчення інших людей, що стосуються життя, думок і вчень філософів [Turner, 2016: p. 3].

УІФ, згідно з цим розподілом, містить додаткові³ джерела історико-філософського дослідження, які репрезентовано наративом (інтерв'ю). Якби УІФ була самостійною дисципліною, кінцевим продуктом якої є тексти інтерв'ю, то це була би просто УІ специфічної тематики. Власне тому розповідь є другорядним джерелом в історико-філософському дослідженні: без її осмислення та узагальнення немає й філософії. Наратив не містить концептуальних складових, постаючи лише як джерело для філософського опрацювання. Безперечно, аналіз наративу ідентифікує й пояснює, в який спосіб люди використовують історії для тлумачення світу [Abrams, 2010: p. 106], але без вбудовування емпірії у масштабніші теоретичні схеми УІФ залишилась би просто різноманітним інтерв'ю, тільки «на матеріалі»⁴ філософії.

³ Варто зазначити, що «додатковість» тут не означає «другорядності»: свідчення з інтерв'ю можуть бути надзвичайно важливими. До того ж, описаний тут розподіл джерел стосується, так би мовити, звичайних дослідницьких ситуацій. Але можна собі уявити історико-філософське дослідження, орієнтоване виключно чи принаймні переважно на матеріали інтерв'ю. Тоді, звісно, ці матеріали перетворяться на головні емпіричні дані.

⁴ Хочу спеціально наголосити, що ця теза зовсім не знецінює самих по собі інтерв'ю, а також усіх унікальних нюансів індивідуального сприйняття «великої історії» маленькою людиною. Усе це є дуже важливим. Але я би пропонувала, по-перше, відзначити, що серед учасників філософських інтерв'ю дуже часто трапляються не такі вже й «маленькі люди» (часто це мислителі першого рівня, «володарі дум», що, можливо, найкраще з усіх розуміють суть того, що відбувається довкола). По-друге, слід обов'язково розрізнити суспільну й наукову значущість УІФ. Саме по собі вдале інтерв'ю з оригінальним філософом може стати чинником натхнення й роздумів для багатьох людей з-поза меж філософської спільноти. Але для науки воно матиме більше значення, якщо перебуватиме в межах теоретично вдалого масштабного проекту. Варто зазначити, що навіть наші проекти в межах Студентського товариства усної історії філософії мають доволі окреслену тематику. Вони поки що стосувалися або «Філософії за часів СРСР»,

Емпіричний і теоретичний рівні в історії філософії

Я вже показала, що історик філософії має неодмінно звертатися до першоджерел, розповідей свідків тощо, але він має робити й масштабніші висновки. Тобто йому необхідно здійснити обсягове емпіричне дослідження й запропонувати масштабні теоретичні узагальнення. І якщо говорити про те, в якій з цих сфер функціює УІФ, то йдеться саме про емпіричний рівень.

Слід розуміти, що існує наріжна відмінність між природою думки та її історією [Hodgson, 1878: Vol. 2, p. 70]. Історія думки завжди має концептуальний порядок, це не рух від одиничного до загального [Hodgson, 1878: Vol. 2, p. 119]. Що ж тут мається на увазі? По-перше, УІ виконує функцію, так би мовити, природного джерела думки для філософського дослідження. По-друге ж, у поєднанні з історико-філософським підходом відбувається перехід від «природної стихії» думки до її історії в межах філософії, власне не просто сходження від одиничного до загального, що також можна вважати концептуалізацією, а інтегрування концепту в певну історико-філософську традицію.

Таким чином філософія прагне виявити найголовніші причини розвитку думки, переходячи до метарівня. Оскільки особливостями філософського знання є систематичність, критичність та абстрагованість від екзистенційних життєвих ситуацій [Гільдебранд, 2008: с. 74], то коли ми говоримо про філософію, маємо на увазі теоретичну дисципліну, що оперує поняттями й концептами. Саме тому важливо визначити, де саме в УІФ, як у невіддільній складовій філософії, відбувається теоретична систематизація досвіду, його осмислення? Якщо історія філософії відрізняється від, наприклад, метафізики тим, що використовує оригінальні тексти, історичні джерела, інтерв'ю тощо, це все ж не звільняє її від необхідності оперування «поняттями й концептами». З цього випливає, що історик філософії (якщо він історик філософії, а не просто історик) окрім суто емпіричного дослідження має ще здійснювати й філософську рефлексію.

Рефлексія на рівні емпіричного дослідження в УІФ

Рефлексія є ключовим, життєдайним, засадовим принципом для історії філософії, оскільки історія й теорія, теорія та її застосування нерозривно пов'язані між собою [Hodgson, 1878: Vol. 2, p. 291]. Щоб уникнути крайнощів, не втрапити в пастки еkleктизму або скептицизму, в історико-філософських дослідженнях варто дотримуватись емпіричного методу [Turner, 2016: p. 2]. Якщо ми тлумачимемо УІФ як службову дисципліну в

або «Історії проекту з дослідження рукописів могилянських курсів», або «Історії “Європейського словника філософій”». Я вважаю, що наші матеріали інтерв'ю цілком можуть дістати продовження в дослідженнях теоретичного характеру.

межах історії філософії, то головним буде її достовірний емпіричний базис, а рефлексія не становитиме першочергової мети (хоча її не обов'язково належить повністю виключати). Проте її не можна зводити лише до емпірії — внаслідок щойно описаної специфіки філософського знання. Тому слід дізнатися, де саме (в її межах чи в межах історико-філософських завдань вищого рівня абстрактності) може відбутися перехід від емпіричного до теоретичного, до рефлексії?

Оскільки УІФ існує на перетині багатьох дисциплін, у тому числі психології, звернімося до особливостей людського мислення під кутом зору когнітивістики. Сучасний психолог Деніел Канеман у книзі «Мислення швидке й повільне» [Kahneman, 2011: р. 20–21] описує дві системи людського мислення, використовуючи терміни, що їх запропонували психологи Кейт Станович і Річард Вест. Система 1 — «швидке мислення»: автоматичне, не усвідомлене, майже не потребує зусиль. Відповідно, люди частіше використовують її. Система 2 — «повільне мислення»: застосування уваги, рефлексійність, критичність, здатність розрізняти стереотипи, аналізувати.

Під час будь-якого інтерв'ю відбувається розмова, у ході якої респондент, через обмеженість часу на розмірковування, може застосовувати Систему 1, тобто «швидке мислення». Воно, скажімо так, не звільнене від життєвих переживань, а філософське інтерв'ю має містити думку, зв'язок ідей, тобто перебувати на рівні рефлексії. Навіть більше, індивідуальний досвід, з усіма властивими йому плодами Системи 1, може бути досить цінним матеріалом для дослідника. Але це ніколи не замінить плодів Системи 2. Тому надати необхідну осмисленість інтерв'ю, зробити його частиною якоїсь концептуальної схеми, упорядкувати й окреслити його на рівні самої мети та засобів — це, безперечно, відповідальність самого дослідника, його важлива попередня робота.

У рамках емпіричного рівня УІФ, на мою думку, можливі чотири типи рефлексії:

1. Передусім слід відзначити щойно згадану підготовчу роботу дослідника. Він обирає дослідницьку тему, накреслює напрямки її опрацювання (як робочі гіпотези), обирає співрозмовників, доречних у цій ситуації, тощо. Отже, будь-яке інтерв'ю в рамках УІФ — уже не тільки спонтанний вияв екзистенційних переживань, це багато в чому підготовлена ситуація із засадовими для неї теоретичними орієнтирами.

2. Рефлексія вбудована «між поглядами» (морфема слова *interview*: *inter* «між» — *view* «погляд») інтерв'юера і респондента. Перший, як зазначалося, під час підготовки до інтерв'ю/розмови попередньо збирає інформацію, опрацьовує матеріали, продумує запитання. Потім пропонує ідею респонденту, в якого активізуються спогади і який продукує ще одну ідею. І той самий зв'язок між ідеєю інтерв'юера й ідеєю респондента постає як процес розмірковування, тобто як складна ідея. Такі складні ідеї виникають у рефлексійному досвіді як інтерв'юера, так і філософа-респондента.

3. Відповідь респондента є репрезентованою рефлексією, яка, цілком можливо (якщо він — філософ; адже УІФ може потребувати інтерв'ю не лише з філософами, але і з їхніми близькими, партнерами по грі в шахи тощо), відбулася попередньо в його в думках під час осмислення свого досвіду, до початку розмови.

4. Рефлексія може відбутись і в читача/глядача інтерв'ю, який сам переосмислить виявлені нарративом ідеї й залучить їх до концепції свого особистого досвіду. Щоб якось зафіксувати цей рефлексійний матеріал, потрібне, вочевидь, якесь дослідження іншого рівня (опитування, низка інших бесід, вже з читачами/слухачами як цільовою групою тощо).

Отже, можна сказати, що рефлексія існує в УІФ, навіть якщо розуміти останню суто емпірично, і це рефлексія, властива різним суб'єктам. Власне, УІФ тим відрізняється від УІ, що *обов'язково* має продукувати теоретичну думку. Головними для УІФ як дисципліни є, на мій погляд, типи 1 — 3 (тип 4 незамінний для формування громадської думки, тобто має здебільшого позанаукове застосування). Ця, так би мовити, «первинна рефлексійність» має орієнтуватися на цілі того масштабнішого історико-філософського дослідження, в яке має вбудовуватися кожне конкретне інтерв'ю.

Рефлексія на рівні теоретичного осмислення матеріалів УІФ

Оскільки філософія працює з думкою, вона є історичною рефлексією свідомості над свідомістю (погляд, приписуваний принаймні Леонові Бреншвікові [Priest, 2005]). Згідно з Бреншвіком, «[філософія] ґрунтується на рефлексійному мисленні, яке є найвищою формою діяльності, чи, краще сказати, яке є, в його остаточному проясненні, істинною формою будь-якої діяльності» [Brunschvicg, 1921: p. 82]; «будь-яке відкриття, що розширює сферу людських знань, [філософія] перетворює на засіб, який дає змогу пройти далі в рефлексійному аналізі нашого пізнання, щоб дати нам більше усвідомлення нашої свідомості» [Brunschvicg, 1921: p. 85]. Тому в поєднанні сприйняття та усвідомлення отримуємо акт вищої складності, що постає як кінцева й невіддільна основа філософії [Hodgson, 1878: Vol. 2, p. 39].

Антрополог Рут Бехар каже, що *історія життя* дає змогу побачити, як створюється історія в дії та в ретроспективних роздумах учасника про цю дію. Тобто між оповідачем і учасником історії (хоч би це була одна й та сама особа) існує суттєва відмінність: перший здатний до *рефлексії* [Abrams, 2010: p. 39]. У такому випадку розповідь постає як один із шляхів, якими люди осмислюють досвід [Abrams, 2010: p. 106]. Але учасник інтерв'ю в межах УІ не зобов'язаний рефлексувати й зазвичай цього не робить.

Наприклад, у книзі Стедса Теркела «Важкі часи: Усна історія Великої депресії» міститься понад 150 свідчень про життя в 1929 — 1930 роках [Terkel, 1970]. Проте, розповідаючи, люди зазначали те, як їм було складно виживати в той час, власну емпірію, а не оцінювали ситуацію критично, не замислювалися про

можливу причину їхньої скрути, тобто про капіталізм, що був не здатний на той час дати їм необхідний рівень життя [Yow, 2005: р. 17]. Зрозуміло, що історик не може вимагати від свого співрозмовника (наприклад, малоосвіченого робітника) глибоких рефлексій. Тут би допомогла здатність до побудови сократичного діалогу, але ж не кожен інтерв'юєр є Сократом.

Зрештою, УІ цікавить досвід як такий. Я не хочу сказати, що кожне інтерв'ю має бути чимось схожим на діалоги Платона (адже Платонові діалоги є літературними інсценуваннями, хоча, можливо, і ґрунтованими на якихось реальних ситуаціях). Проте УІФ мають цікавити не лише факти та безпосередній досвід, а й подальше осмислення цього досвіду. Бо коли співрозмовником в інтерв'ю є філософ, то природно очікувати, що він не лише згадуватиме — він розмірковуватиме над згаданим. Деякі спогади можуть і самі по собі запустити механізм переосмислення певних ідей. А якщо цю ситуацію переосмислення як слід підготувати на стадії розробки інтерв'ю, ефект може бути ще більшим. На прикладі інтерв'ю з Барбарою Касен ми побачимо, що це інтерв'ю не було спрямоване на співрефлексію, інтерв'юєра більше цікавили факти: хто що сказав, хто що подумав. Рефлексія щодо цього фактажу в плани інтерв'юєра не входила.

Внутрішній досвід думок, а не просто враження від пережитого, власне, є необхідним для історії філософії переходом на метарівень. Саме цю функцію виконує рефлексія. Тобто пряме схоплення — це історія світу, як ми його сприймаємо, а не як ми його осмислюємо [Hodgson, 1878: Vol. 2, р. 284]. Тому свідки Великої депресії репрезентували схоплену ними ситуацію, змальовували зв'язок між світом і думкою. Подібне може мати місце й у філософському інтерв'ю, на певному його етапі. Але для подальшої теоретизації досвіду філософське знання потребує рефлексійного рівня, зв'язку між думкою та думкою. Тому напрошується чіткий висновок: УІФ має бути або частиною якогось масштабного історико-філософського дослідження, або її не буде зовсім. При цьому вона може бути як просто джерелом даних (тобто спеціальною методологією проведення інтерв'ю, важливих для будь-якого типу історії філософії), так і відносно самостійною дисципліною, історико-філософським дослідженням, яке здійснюють переважно на матеріалі інтерв'ю.

Приклад теоретичного аналізу інтерв'ю з філософом, яке вже існує в публічному просторі

Як уже було зазначено, способом існування УІФ є інтерв'ю. Інтерв'ю — це комунікативний процес, який має породити теоретичну рефлексію [Abrams, 2010: р. 10]. Щоб інтерв'ю виявилось плідним, важливо тримати баланс між інформацією і рефлексією [Abrams, 2010: р. 11], бо самі лише суто фактологічні відомості не відповідатимуть меті інтерв'ю (а тим паче — історико-філософського). Усні історики виокремлюють шість структурних компонентів, притаманних більшості усних розповідей [Vansina, 1985: р. 12–13]:

1. Перелік подій, про які розповідатимуть (резюме).
2. Окреслення контексту розповіді (орієнтація).
3. З'ясування конкретної події, про яку слід розповісти (ускладнення).
4. Міркування (рефлексія) над подією, про яку розповіли (оцінка/аналіз).
5. Виголошення результату (рішення).
6. Повернення до сьогодення (завершення).

Розгляньмо, чи може ця структура бути наявною в інтерв'ю, виконаному в межах УІФ. І про яку саме рефлексію ідеться в п. 4? Прикладом буде інтерв'ю Ерика Ешмана від видання «Нувель Обсерватор» із французькою філософінею Барбарою Касен [Aeschimann, Cassin, 2014], в якому остання розповідає про свою участь у семінарі з Мартином Гайдегером. Я обрала для аналізу саме це інтерв'ю, оскільки мала нагоду дослідити біографію й філософські здобутки Барбари Касен під час роботи над підготовкою до інтерв'ю з нею в межах програми Студентського товариства усної історії філософії. Саме тому я маю вже певний досвід власної рефлексії з цього приводу й більш-менш можу орієнтуватися в базових особливостях її оцінок Гайдегера. Я маю на меті виокремити в цьому інтерв'ю описані вище структурні компоненти усної розповіді й те, яким чином у них поєднано інформацію та рефлексію. Аналіз показує, що навіть у скороченій версії інтерв'ю, яка перебуває у відкритому доступі, усі ці елементи присутні й легко розпізнаються.

Резюме: Барбара Касен зазначає, що її запросили на семінари Гайдегера у вересні 1969 року. Їй було 22 роки. Учасників розмістили в l'hôtel du Chas-selas. У першій половині дня відбувалися семінари, а в другій учасники іноді прогулювалися. (Фактологічний перелік необхідний для усвідомлення подальшої розповіді.)

Орієнтація: Касен розповідає, що Гайдегер був нацистом, але це не заважало йому бути філософом, оскільки під час семінарів він допоміг учасникам глибше зрозуміти греків і важливість поезії для думки. (Окреслення ключового моменту про поєднання в Гайдегері нациста та філософа.)

Ускладнення: Коли Касен була на пошті, один чоловік обурено дорікнув їй: як вона може снідати з нацистом і при цьому мати прізвище Касен, тобто апелював до того, що Барбара єврейка. Він навіть плюнував на неї. (Конкретна подія, яка дала Касен змогу усвідомити щось для себе.)

Оцінка/аналіз: Після цієї ситуації вона зрозуміла те, що сама ж описує висловом Ганни Арендт: «філософи люблять тиранів», й іронічно зауважила, що це — свого роду професійна деформація філософів. (Здійснення рефлексії над власним емпіричним досвідом і подання його на певному метарівні.)

Рішення: Пізніше Касен взяла участь у святкуванні вісімдесятиріччя Гайдегера у Швейцарії й обідала в його будинку. (Виголошення результату, тобто рішення, яке засвідчує, що Касен, після інциденту на пошті, обрала шлях подальшого спілкування з Гайдегером, попри те, що він був нацистом, а вона — єврейкою.)

Завершення: Касен каже, що й нині продовжує вважати Гайдегера великим філософом і водночас — пересічним нацистом. Саме з цим і має якось упоратися філософія. (Повернення до сьогодення, тобто позиція Касен зараз, як вона ставиться до ситуації, яку окреслила в «Орієнтації», і яку роль в цьому має відігравати філософія.)

У цьому інтерв'ю присутні два різновиди рефлексії (3-й та 4-й типи). По-перше, Касен репрезентує рефлексію, яка відбулася попередньо в її думках під час осмислення власного досвіду, до моменту початку бесіди. Це подано в пункті «оцінка/аналіз» (французька філософія зазначає, що ситуація на пошті дала їй нагоду відкрити для себе деяку істину). По-друге, інтерв'ю залишає розлогі рефлексії на долю читача, наприклад, як тлумачити те, «що філософи люблять тиранів, і це професійна деформація»; або чи справді для значущості філософського доробку Гайдегера не має значення те, що він нацист тощо. Отже, можна вивести чимало подальших міркувань із думок, що містяться в цьому інтерв'ю.

Але зрозуміло, що самого лише тексту розповіді для історії філософії недостатньо. Інтерв'ю може стати історико-філософським, коли ідеї в ньому будуть опрацьовані й віднесені до певної історико-філософської традиції. Інакше воно нічим не відрізнятиметься від просто журналістського інтерв'ю.

Розглянуте інтерв'ю яскраво відображає цей висновок: саме по собі воно значуще як привід для суспільних дискусій на дразливу тему, але воно може стати й частиною фактологічної бази якогось ґрунтовного історико-філософського дослідження (Касен і Гайдегер, Гайдегер і антисемітизм, Гайдегер і філософи-євреї тощо). Втім, якби воно одразу було складовою такого дослідження, воно, безперечно, містило би більше нюансів і більше спонукало б респондента до деяких висновків-узагальнень.

Підсумовуючи, можна констатувати: попри теоретичну неопрацьованість УІФ, уже зараз можна помітити ті перспективні дослідницькі «ніші», які може заповнити тільки вона. УІФ є не лише суто науковим, а й суспільним феноменом, і це часто призводить до плутанини стосовно її місця серед інших філософських дисциплін, зокрема — історико-філософських. Коли говорити лише про останні, то матеріали УІФ можуть давати «на виході»:

— загальний масив деякого досвіду, первинну рефлексію над ним (здебільшого — на рівні робочих гіпотез, що формують структуру інтерв'ю), оскільки кожний історичний період, кожна філософська школа, індивідуальна філософська система мають своїх живих носіїв, а ті мають свої уявлення про власне життя, суспільство, ідеали тощо;

— масив упереджень і стереотипів, властивих носіям цього досвіду;

— ретроспективні оцінки минулого, які носії цього досвіду дають попереднім подіям, ідеям, вченням тощо;

— результати теперішнього осмислення філософами власних попередніх ідей, ідей своїх опонентів (або ж прихильників), узагалі тих предметів, щодо яких вони компетентні.

Досягнення цих результатів прямо залежить як від наукових цілей, так і від майстерності інтерв'юєра. Безперечним є те, що інтерв'ю може дати те, чого не можуть дати інші типи історико-філософських джерел. З одного боку, інтерв'ю з філософом, на відміну від дослідження опублікованих текстів цього філософа, може дати відповіді на всі питання, які входять у дослідницький план історика філософії. З іншого боку, воно як процес рефлексійної співтворчості (*inter — view*) може виявити такі теоретичні аспекти, яких чітко (або зовсім) не усвідомлювали як історик філософії, так і філософ-респондент.

Таким чином, УІФ має наукове майбутнє як одне із джерел, що формують емпіричне підґрунтя історико-філософського дослідження. Але для того, щоб насправді стати повноцінною і невіддільною частиною історико-філософського дослідження, УІФ належить формувати як частину масштабних дослідницьких проектів, мета яких — «великі» узагальнення власне філософського типу. Для цього матеріали УІФ мають вже на стадії планування містити істотний рівень первинної рефлексії, сумісної з емпіричним дослідженням, а також легко вбудовуватися в перебіг подальшої теоретизації. Останню належить здійснювати на наступних стадіях узагальнення, де матеріали з інтерв'ю неминуче мають стати лише одним з елементів емпіричної бази. Деяким категоріям істориків філософії, мабуть, скоро доведеться опанувати методи інтерв'ю.

ДЖЕРЕЛА

- Булатов, М. (2009). Рефлексія. В В.І.Шинкарук та ін. (Ред.) *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис.
- Гільдебранд, Д. (2008). *Що таке філософія?* Львів: Колесо.
- Депра, Н. (2013). Erleben, erlebnis переживання, звідувати, зазнавати, набувати досвіду; переживання, пережите, подія, досвід. В Б.Кассен, К.Сігов (Ред.), *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей* (сс. 26–29). Київ: Дух і літера.
- Крымский, С., Чайка, Т. (2012). *Сергей Крымский: наш разговор длиною в жизнь: цикл интервью Татьяны Чайки*. Київ: Издательский дом Дмитрия Бурого.
- Чайка, Т. (2009). Доторк. Презентація проекту «Усні історії філософів». *Філософська думка*, 3, 140–145.
- Чайка, Т., Крымский, С. (2011). Бесіди з Крымським. Остання касета. *Філософська думка*, 1, 128–145.
- Чайка, Т., Горський, В. (2012). Бесіди з Віленом Горським. Мій інститут. «Острів щастя». *Філософська думка*, 2, 98–106.
- Aeschimann, E., Cassin, B. (2014, September 20). Barbara Cassin: «*Nous savions tous que Heidegger avait été nazi*». Retrieved from bibliobs.nouvelobs website: <https://bibliobs.nouvelobs.com/essais/20140919.OBS9704/barbara-cassin-nous-savons-tous-que-heidegger-avait-ete-nazi>.
- Abrams, L. (2010). *Oral History Theory*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203849033>.
- Bennett, J. (1983). Human Values in Oral History, *Oral History Review*, 11, 1–15. <https://doi.org/10.1093/ohr/11.1.1>.
- Brunschvicg, L. (1921). *L'idéalisme contemporain*. Paris: Alcan.
- Hodgson, S. H. (1878). *The Philosophy of Reflection* (2 vols.). London: Longmans, Green and Co.

- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Priest, S. (2005). Brunschvicg, Léon. In Ted Honderich (Ed.), *The Oxford Companion to Philosophy* (p. 111). Oxford: Oxford University Press.
- Rorty, R. (1984). The Historiography of Philosophy: Four Genres. In R. Rorty, J. B. Schneewind, Q. Skinner (Eds.), *Philosophy in history: essays on the historiography of philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511625534>.
- Terkel, S. (1970). *Hard Times: An Oral History of the Great Depression*. New York: Avon.
- Turner, W. (2016). *History of Philosophy*. Boston, U.S.A, London: Ginn & Company.
- Vansina, J. (1985). *Oral tradition as history*. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- Yow, V.R. (2005). *Recording oral history: a guide for the humanities and social sciences*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

Одержано 16.08.19

REFERENCES

- Abrams, L. (2010). *Oral History Theory*. London, & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203849033>
- Aeschimann, E., Cassin, B. (2014, September 20). Barbara Cassin: “Nous savions tous que Heidegger avait été nazi”. Retrieved June 20, 2019 from bibliobs.nouvelobs website: <https://bibliobs.nouvelobs.com/essais/20140919.OBS9704/barbara-cassin-nous-savions-tous-que-heidegger-avait-ete-nazi>.
- Bennett, J. (1983). Human Values in Oral History, *Oral History Review*, 11, 1-15. <https://doi.org/10.1093/ohr/11.1.1>
- Brunschvicg, L. (1921). *L'idéalisme contemporain*, Paris: Alcan.
- Bulatov, M. (2009). Reflection. [In Ukrainian]. In V. I. Shynkaruk et al. (Eds.), *Philosophical encyclopedic dictionary* (p. 547). Kiev: Abrys. [= Булатов 2009]
- Chayka, T. (2009). Touch. Presentation of the project “Oral Stories of Philosophers”. *Filosofska Dumka*, 3, 140-145. [= Чайка, 2009]
- Chayka, T., Gorsky, V. (2012). Conversations with Vilen Gorsky. My Institute. The Island of Happiness. *Filosofska Dumka*, 2, 98-106. [= Чайка, Горский 2011]
- Chayka, T., Krymsky, S. (2011). Conversations with S. Krymsky. The last cassette. *Filosofska Dumka*, 1, 128-145. [= Чайка, Крымский 2011]
- Depra, N. (2013). Erleben, erlebnis.... [In Ukrainian]. In B. Cassen, K. Sigov (Eds.), *The European dictionary of philosophies: The lexicon of untranslatability* (Vol. 3, pp. 26-29). Kiev: Duh i Litera. [= Депра 2013]
- Hildebrand, D. (2008). What is philosophy? [In Ukrainian]. Lviv: Koleso. [= Гільдебранд 2008]
- Hodgson, S. H. (1878). *The Philosophy of Reflection* (2 vols.). London: Longmans, Green and Co.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Krymsky, S., Chayka T. (2012). *Sergei Krymsky: Our Life-Long Talk. (The cycle of T. A. Chayka's interviews)*. [In Russian]. Kyiv: Dmitry Burago's Publishing House. [= Крымский, Чайка 2012]
- Priest, S. (2005). Brunschvicg, Léon. In Ted Honderich (Ed.), *The Oxford Companion to Philosophy* (p. 111). Oxford: Oxford University Press.
- Rorty, R. (1984). The Historiography of Philosophy: Four Genres. In R. Rorty, J. B. Schneewind, Q. Skinner. (Eds.), *Philosophy in history: essays on the historiography of philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511625534>
- Terkel, S. (1970). *Hard Times: An Oral History of the Great Depression*. New York: Avon.
- Turner, W. (2016). *History of Philosophy*. Boston, U.S.A, & London: Ginn & Company.
- Vansina, J. (1985). *Oral tradition as history*. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- Yow, V. R. (2005). *Recording oral history: a guide for the humanities and social sciences*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

Received 16.08.19

Ольга Сімороз

НЕОБХІДНІСТЬ РЕФЛЕКСІЇ В УСНІЙ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

Усна історія філософії (надалі УІФ) нині перебуває в процесі створення. У статті доведено, що ця дисципліна принципово відрізняється від усної історії філософів тим, що *обов'язково* має продукувати не лише емпіричні дані (тексти інтерв'ю), але й теоретичну рефлексію, властиву будь-якому різновидові філософії. Живий наратив свідка, головний продукт усної історії, є лише вихідним моментом УІФ, яка має працювати на філософські узагальнення. У статті було вперше описано чотири царини рефлексії, властиві УІФ на емпіричному рівні: 1) на стадії розробки плану й мети інтерв'ю, коли історик філософії визначає той тип емпіричних даних, які потрібні для досягнення головної мети його дослідження; 2) «між поглядами» (*inter — view*) інтерв'юєра та респондента; інтерв'ю тут постає не просто як регульована розповідь, а як спільне рефлексійне розмірковування; 3) на рівні роздумів респондента (якщо він є філософом), що передували інтерв'ю; 4) у свідомості читача/глядача інтерв'ю, який здатен активно переосмислювати ідеї, висловлені в інтерв'ю. Головними для УІФ як дисципліни є типи 1 — 3 (тип 4 не є науковим і належить сфері громадської думки). Отже, результатом емпіричного рівня УІФ є не лише самі по собі емпіричні дані, але й первинні рефлексії, що мають бути розвинені на наступній, теоретичній стадії дослідження. При цьому УІФ може бути як просто джерелом даних (тобто спеціальною методологією проведення інтерв'ю, важливих для будь-якого типу історії філософії), так і відносно самостійною дисципліною, історико-філософським дослідженням, що його здійснюють переважно на матеріалі інтерв'ю.

Ключові слова: інтерв'ю, теорія, емпірія, наратив

Olha Simoroz

THE NECESSITY OF REFLECTION IN THE ORAL HISTORY OF PHILOSOPHY

The oral history of philosophy is in the process of establishing. The article argues that this discipline is fundamentally different from the oral history of philosophers because the oral history of philosophy has to produce besides the empirical data (interview texts) but also a theoretical reflection that is inherent in any form of philosophy. The core product of oral history is the living narrative of a witness, which is only a starting point for the oral history of philosophy that has to work for philosophical generalizations. This article describes for the first time four possible types of reflection in the oral history of philosophy at the empirical level: (1) at the stage of developing the plan and purpose of the interview, when the historian of philosophy identifies the type of empirical data needed to achieve the primary purpose of his research; (2) between views of an interviewer and a respondent, when the interview appears as a common reflection between those two not just as an adjustable conversation; (3) at the reflection level of the respondent (if he or she is a philosopher) preceded the interview; (4) in the mind of the reader / viewer of the interview, who is able to actively rethink ideas expressed in the interview. Types 1-3 of reflection are central to the oral history of philosophy as a discipline (type 4 is not scientific and belongs to the field of public opinion). Consequently, the result of the empirical research of the oral history of philosophy is not only the empirical data itself but also the primary reflections that need to be developed at the next theoretical stage of research. At the same time, the oral history of philosophy can be both a source of data (that is a special interviewing methodology relevant to any type of the history of philosophy), and a relatively independent discipline, the history of philosophy study primarily based on interview material.

Keywords: interview, theory, empirical data, narrative

Сімороз, Ольга — студентка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Simoroz, Olha — undergraduate student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).